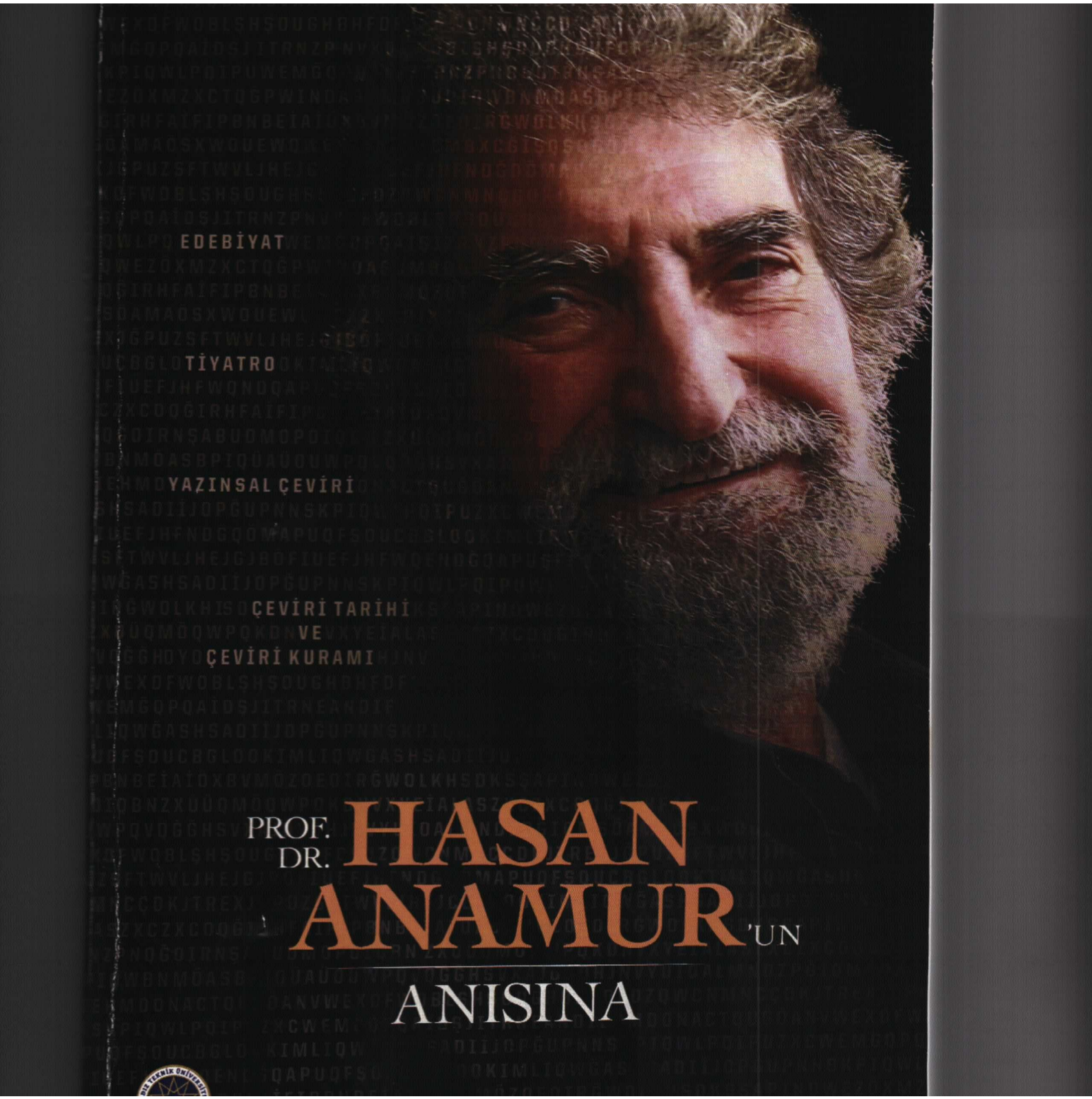

EDEBİYAT
TİYATRO
YAZINSAL ÇEVİRİ
ÇEVİRİ TARİHİ
VE
ÇEVİRİ KURAMI
PROF.
DR.
HASAN
ANAMUR'UN
ANISINA

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
BATI DİLLERİ VE EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ

PROF. DR. HASAN ANAMUR'UN ANISINA

Yayına hazırlayanlar:

Sündüz ÖZTÜRK KASAR
Beki HALEVA
Lale ARSLAN ÖZCAN
Pınar GÜZELYÜREK ÇELİK

ÜNİVERSİTE YAYIN NO: FE-2021.938
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ BASIM-
YAYIN MERKEZİ / İSTANBUL-2021

Çevrilemezlik Olgusuna Bir Meydan Okuma: Çeviri Stratejisi Bağlamında Alain Robbe-Grillet'nin *Djinn, Un Trou Rouge Entre Les Pavés Disjoints* Adlı Kitabının Çevirisi, Lale ARSLAN ÖZCAN, Pınar GÜZELYÜREK ÇELİK 133-149

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM - ÇEVİRİ TARİHİ ve ÇEVİRİ KURAMI 151

Çeviri Tarihi Bilinci, Mine YAZICI 153-164

Çeviri Tarihi. Osmanlı Devleti'nde Çevirmen Kimliği, Sâkine ERUZ 165-176

Rusya'da Askeri Çeviri Etkinliği Tarihi Üzerine Değerlendirmeler, Sadriye GÜNEŞ 177-189

Danica Seleskovitch'in ve Yorumlayıcı Çeviri Kuramının Çeviri Alanına Katkıları, Hande ERSÖZ DEMİRDAĞ 191-198

Prof. Dr. HASAN ANAMUR'UN ÖZGEÇMİŞİ 199-211

Prof. Dr. HASAN ANAMUR'UN KİTAPLARINDAN GÖRSELLER 213-225

FOTOĞRAFLARLA Prof. Dr. HASAN ANAMUR'UN YAŞAMINDAN KESİTLER 227-261

İÇİNDEKİLER I-II

Prof. Dr. Hasan Anamur'un Ardından, Editörlerin Önsözü 1-3

Uzun İnce Bir Yol, Can ANAMUR 5-8

BİRİNCİ BÖLÜM - EDEBİYAT 9

Camus'nün Paganca Denemeleri İçin Bir Çözümleme, Tuğrul İNAL 11-16

Yeni Fransızca (Neo-Français) İle *Zazie Metroda* (Raymond Queneau), Tanju İNAL 17-23

Amin Maalouf'un *Doğu'dan Uzakta* Romanında Kimlik Alanı, Nedret ÖZTOKAT KILIÇERİ 25-37

İKİNCİ BÖLÜM - TİYATRO 39

Tiyatroda Kültürlerarası Eğilimler, Özdemir NUTKU 41-47

Jean Giraudoux, Hasan Anamur, *Troya Savaşı Olmayacak*, Arzu ETENSEL İLDEM 49-62

Çağdaş Türk Tiyatrosunda Çevirinin Yeri, Beki HALEVA 63-77

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM - YAZINSAL ÇEVİRİ 79

Yazın Çevirisinde Özyaşamöyküsel Bilginin Önemi: Elizabeth Smart'ın Kısa Romanlarının Çevirisi, Alev BULUT 81-92

Çocuk Edebiyatında Mizah Çevirisi, Betül PARLAK CENGİZ 93-99

Honoré De Balzac'ın *Le Chef-d'œuvre Inconnu* Başlıklı Öyküsünden Jacques Rivette'in *La Belle Noiseuse* Adlı Filmine: Göstergelerarası Çeviride Göstergelerin Aktarımı ve Dönüşümü, Sündüz ÖZTÜRK KASAR 101-131

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
Sayı: FE-2021.0938

Bütün Hakları Saklıdır. © 2021, Yıldız Teknik Üniversitesi
Bu eserin bir kısmı veya tamamı, Y.T.Ü. Rektörlüğü'nün izni olmadan, hiçbir şekilde çoğaltılamaz, kopya edilemez.

Yayına hazırlayanlar:
Sündüz ÖZTÜRK KASAR
Beki HALEVA
Lale ARSLAN ÖZCAN
Pınar GÜZELYÜREK ÇELİK

Kapak Tasarımı:
Ali SAKİN

Sayfa Düzeni:
Murat Onur SABAZ

PROF. DR. HASAN ANAMUR'UN ANISINA

ISBN: 978-975-461-583-8
YTÜ Kütüphane ve Dokümantasyon Merkezi Sayı: FE-2021.0938

Baskı: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi Matbaası-İstanbul
Tel: (0212) 383 34 43

Yıldız Teknik Üniversitesi Yönetim Kurulu'nun 27.01.2021 tarih ve 2021/02 sayılı toplantısında alınan karara göre Üniversitemiz Matbaasında 250 adet bastırılan,

"PROF. DR. HASAN ANAMUR'UN ANISINA"

adlı telif eserin her türlü bilimsel ve etik sorumluluğu makalelerin yazarlarına aittir.

RUSYA'DA ASKERİ ÇEVİRİ ETKİNLİĞİ TARİHİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER

Sadriye GÜNEŞ[1]

Giriş

Çeviribilimin bir alt alanı olan çeviri tarihi, toplumların çeşitli sosyo-tarihsel dönemlerinde çeviri etkinliğinin yerini ve zaman içerisinde değişimini, çevirinin toplumların gelişimleri, kültürleri, siyasi ve ekonomik durumları ile bağlantılarını, ulusal dillerin ve kültürlerin oluşumuna etkisini, çeviri ilkelerinin ve çeviri düşüncesinin gelişimini, ulusal çeviri geleneklerini ve çeviri ile uğraşanları inceler.

Dünya çeviri tarihinden farklı olarak Rusya çeviri tarihi, ülkenin kültürel ve tarihsel gelişim dönemlerine göre ele alınır. Bunlar, Kiev Rusya'sı (10.-11. yy), Moskova Devleti (14.-17. yy), I. Petro ve klasik çağ (18. yy), 19. yy çeviri ve çeviri düşünceleri, 20. yy Rusya ve Sovyetler Birliği'nde çeviri kuramları ve uygulamaları dönemleri olarak sayılabilir (Nelyubin & Huhuni, 2003: 9). Söz konusu dönemlerden her biri çeviri metinlerin seçimi, çevirmenlerin faaliyetleri, devleti yönetenlerin çeviriye bakış açısı gibi ölçütler açısından kendine özgü özellikler taşımaktadır. Rusya çeviri tarihi birçok açıdan ele alınmaya değer bir konudur. Açıların bazıları dünya klasiklerinin çevirisine ilişkin yürütülen politika, çevirmen yetiştirme, sözlü çevirinin gelişimi, ideoloji ve çeviri ilişkisi, Sovyet döneminde çeviri politikaları olarak belirlenebilir.

Bu çalışmanın amacı Rusya çeviri tarihinde önemli bir yere sahip olan, özellikle İkinci Dünya Savaşı döneminde ülkenin zaferine büyük katkıları olan askeri çevirinin kısa tarihçesini ele almaktır. Bu amaca yönelik olarak, iletişimin gerçekleştiği özel koşullara bağlı olan askeri dilin özellikleri ve askeri çeviri kavramları açıklanacak, yüzyıllar boyu Rusya'da var olan askeri çevirmen mesleğinin önemine ve oluşumuna, tarihsel dönemlere göre askeri çevirmenlerin yetiştirilmesine, bu zaman içerisinde gelişen askeri çeviri uygulamalarına ve askeri çeviribilim alanında kuramsal çalışmalar yapmış olan Rus çeviribilimcilerin katkılarına değinilecektir.

1. Askeri Dil ve Askeri Çeviri Kavramları

[1] Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü İtalyan Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, sadriye.gunes@istanbul.edu.tr

Clausewitz'in ifadesiyle savaş, politikanın başka araçlarla devamıdır. Askeri faaliyetlerden oluşan savaş, toplumlar ve bireyler için sosyal bir tehlike arz eder. Beraberinde stres, sosyal kısıtlamalar, hayati tehlike gibi olumsuzluklar getiren ve askeri dönemin yasalarına katı bir şekilde uyulmasını gerektiren savaş çok farklı koşullarda hayatın devamıdır. Savaşa sürüklenen bir toplum özel bir ortama sürüklenmiş olur ve bu ortama uygun olan dil biçimleri kullanarak düşüncelerini ifade etmeye başlar (Garbovskiy& Mishkurov, 2010: 18).

Günümüz savaşlarının geçmişe göre daha kararlı, daha hızlı bir şekilde yürütülmesi ve kısa sürede sonuçlandırılması, her saniyenin önemli olduğu savaş faaliyetlerinin gelişmesi esnasında durumun çarpıcı bir şekilde değişmesi gibi etkenler askeri dile ve askeri terminolojiye büyük ölçüde yansımaktadır. Askeri iletişimin koşullarına bağlı olarak ortaya çıkan günümüz askeri dil ifadelerinde daha önce hiç olmadığı kadar kısalık, özlük, açıklık ve yoğunluk gibi özellikler görülmektedir. Bu ifadelerde yer alan sözcüklerin her biri açıklama getirmekle birlikte ikna etme işlevi de görmektedir (Trifonov, 1970: 40).

Askeri faaliyetlerin her şeyden önce hayati tehlike arz eden ortamlarda gerçekleştiği bilinen bir özelliktir. Böyle bir ortamda askeri ekibin hayatta kalması eylemlerinin hızına, netliğine ve doğruluğuna bağlıdır. Eylemlerin doğası dilde kısalık, netlik, özlük ve doğruluk, başka bir deyişle hiçbir şekilde iki anlamlılığa yol açmayacak bir dil kullanımını gerektirir. Bu gereksinimler askeri faaliyetleri düzenlemek için tasarlanan tüm metin türlerinde kullanılan ve kesin olarak belirlenmiş klişe dil biçimlerine yansımaktadır. Askeri metin türleri emirler, savaş belgeleri, raporlar, profesyonel dil kılavuzları, talimatlar, tüzükler vb. olarak sıralanabilir. Askeri dil askeri personelin eğitim, savaş ve savaş dışındaki hizmetlerinde önemli bir iletişim aracıdır, ayrıca komutanların operasyonel ve taktiksel düşünme biçimiyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır (Garbovskiy & Mishkurov, 2010: 23).

Dünya tarihinde savaşların büyük bir bölümünün farklı diller konuşan halklar arasında yapılması nedeniyle askeri çeviri ve askeri çevirmenlik mesleği herhangi bir zamanda herhangi bir ordu için önemli bir gereksinim olmuştur (Ambokadze, 2016: 90). Genelde ülkeler arası diplomatik ve kültürel ilişkiler kurma aracı olan çeviri, savaşların başarılı bir şekilde sonlandırılmasını da sağlamıştır. En basit şekilde bir dilde ifade edilmiş olan düşünceleri doğru bir şekilde başka bir dile aktarma işi olarak tanımlanan çeviri işlev ve iletişim açısından edebi, toplumsal-siyasi ve özel alanlar çevirisi olarak sınıflandırılır. Askeri çeviri, "belirgin bir şekilde askeri iletişim işlevi gören özel bir çeviri türüdür" (Nelyubin ve diğ., 1981: 32). Söz konusu çeviri türünün ilgi alanındaki metinlerin ayırt edici özellikleri çok sayıda terim içermeleri, içeriğinin son derece net ve özlü ifade edilmesi, göreceli olarak imgesel ve duygusal ifadeler içermemeleri olarak tanımlanabilir (Nelyubin ve diğ., 1981: 32).

Özel eğitim, alışkanlıklar ve beceriler gerektiren askeri çeviri faaliyetleri çok çeşitlidir. Bu faaliyetler çevirinin tüm türlerini ve yöntemlerini kapsayabilir. Tüzük, yönetmelik gibi yazılı belge çevirisi, telefon görüşmelerinde sözlü çeviri, askeri konuların müzakerelerinde iki yönlü çeviri, simultane çeviri, askeri yazışmalar, askeri-teknik ve askeri-siyasi metinlerin özeti vb. gibi etkinlikler askeri çeviri alanının konusudur. Bu nedenle yaptıkları işin sorumluluğu ve önemi düşünüldüğünde askeri çevirmenlerde aranan özellikler yüksek seviyededir (Nelyubin ve diğ., 1981: 9).

Askeri çevirmen, mahkeme salonları, yerli halklarla görüşmelerde, yüksek seviyede müzakerelerde, kriz ve çatışma bölgelerinde, askeri faaliyetlerin yürütüldüğü bölgelerde, toplama ve esir kamplarında vb. gibi çeşitli koşullarda operasyonel amaçlı yazılı ve her türlü sözlü çeviri yapan uzmandır. Çeviri nesnesi dar uzmanlık alanı terminolojisini kullanan askeri metinlerdir (Nelyubin, 2009: 32). Çağdaş askeri çevirmen, askeri operasyonlar, ayrıca barış misyonları gerçekleştirmeye yönelik olarak sahip olması gereken mesleki becerilerin yanı sıra çağdaş savaşların doğasını anlamak zorunda olan bir uzmandır (Shevchenko& Mitchell, 2013: 125–126).

2. Rusya'da Askeri Çevirinin Tarihi

Çeviri etkinliğinin tarihçesi incelendiğinde, Rusya'da askeri çevirinin çıkış noktası olarak Eski Rusya'nın medeniyetler arası ilişkileri ve askeri çatışmaları gösterilebilir. Medeniyetler arası ticari yollar kavşağında bulunan Eski Rusya'nın merkezleşme ve Slavların Bizans'a, Peçenekler'e vb. karşı yürüttüğü askeri seferler dönemlerinden bu yana her zaman Rus ordusunda komşu halkların dillerini ve diyalektlerini bilen kişiler bulunmuştur (Vashurina& Shishkanov, 2000; Zagaynov& Mohov, 2016).

Moskova Knezliği'nin kuruluşu döneminde dış politika alanındaki sorunların karmaşıklığı, yabancı dil bilmenin yanı sıra söz konusu dilin konuşulduğu ülkenin geleneklerini ve göreneklerini de bilen uzmanlar gerektiriyordu. Yunanca, Latince, Almanca bilen ünlü Yunan keşiş Maxim Grek'in kutsal kitapları Rusçaya çevirme çalışmalarına katılan, diplomatik alanda kendini göstermiş olan Dimitri Gerasimov'un adı Rusya'nın çeviri tarihine yazılmıştır (Vashurina& Shishkanov, 2000).

Rusya'da askeri çeviri etkinliğinin bilimsel temellere dayandırılması resmi olarak 16. yüzyılda başlamıştır. Bu dönemde dış politikasının karmaşıklığı ve gelişimi nedeniyle Rusya'nın uluslararası ilişkileri önemli değişiklikler geçirmiştir. Uluslararası ilişkiler ilk olarak 1549 yılında kurulan Posol'skiy Prikaz kurumunun konusu olmuştur. 1689 yılında bu kurumun kadrosu 22 yazılı ve 17 sözlü çeviri yapan uzmandan oluşmuştur. Hem yabancı dil hem de bu dilin konuşulduğu ülkenin kültürü konusunda uzman olan dönemin Rus çevirmenleri iki gruba ayrılmıştır. Resmi ziyaret ya da yabancı misafirlerle yapılan görüşmeler sırasında sözlü çeviri yapanlar ve Avrupa Misyonlarında veya Doğu'daki konsolosluk bünyesinde

çevirmenlik yapanlar sırasıyla Rusçada *tolmach* ve *dragoman* olarak adlandırılmıştır (Zagaynov& Mohov, 2016; Vashurina& Shishkanov, 2000).

Posol'skiy Prikaz kurumunda görev yapan ve Latince, Yunanca, Hollandaca, İsveççe, İngilizce, Ermenice, İtalyanca, Tatarca, Türkçe, Farsça vb. olmak üzere Avrupa ve Asya dillerinden birini ya da birkaçını bilen profesyonel çevirmenlerin büyük bir bölümü anadili yabancı dil olan ve Rus ortamına girmiş iki dilli kimselerden oluşmuştur. İki yüzyıl devam etmiş olan bu uygulama sürecinde diplomatik ve askeri çeviriler yapmak üzere her iki tür çevirmen adayları da aynı yöntemle yetiştirilmiş ve isdihdam edilmiştir (Zagaynov& Mohov, 2016).

Çar I. Petro döneminde 18. yüzyılın başından itibaren Rusya'da çeviri alanını da kapsayan hayatın tüm alanlarında reformlar gerçekleştirilmiştir. I. Petro reformları sonrasında Rusya'nın dış politikası ve Karadeniz'de ve Doğu'daki konumu güçlenmiş, Yakın, Orta ve Uzak Doğu'da etkisi artmıştır. Bununla birlikte bu bölgelerin dillerini ve kültürlerini bilen, askeri ve diplomatik misyonları yürütebilecek subaylara, ayrıca askeri alanı da içeren çeşitli bilim alanlarında bilimsel metin çevirisi yapabilecek çevirmenlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu gereksinimi karşılamak üzere Petro'nun 23 Ocak tarihli kararnamesiyle görev ve hedefleri belirlenen çevirmenler için ilk devlet okulu kurulmuştur (Zagaynov& Mohov, 2016).

1885 yılında Dış İşleri Bakanlığı Asya Dairesi Doğu Dilleri bölümü subay kurslarında yabancı dil bilen askeri uzmanlar yetiştirmeye başlamıştır. 3 yıl süren eğitim boyunca subaylar Arapça, Türkçe, Farsça, Tatarca, Fransızca, İslam hukuku ve uluslararası hukuk alanlarında eğitim görmüşlerdir. 1907 yılında programa İngilizce eklenmiştir. Subay-çevirmenler 3 eğitim yılına karşılık 4,5 yıllık mecburi hizmet için çeşitli görevlerle komşu Asya devletlerinde ve Kafkaslarda bulunmuşlardır. İngilizce ve Fransızca bilen Doğu uzmanları ve askeri çevirmenler yetiştirmek amacıyla 1899 yılında Vladivostok Doğu Enstitüsü açılmıştır. Seçilen bölüme göre programa Çince, Japonca, Korece, Moğolca, Mançurya dili, daha sonra Tibetçe eklenmiştir. 1900 yılında Hindistan'da konuşulan dillerin öğretimi için Taşkent'te iki yıllık kurslar açılmıştır (Vashurina& Shishkanov, 2000).

Eğitim kurumlarında yetiştirilen çevirmen sayısının yetersiz olmasından dolayı askeri bölgelerde yabancı dil kursları açılmaya başlamıştır. Örneğin, 1896'da Vilna askeri bölgesinde subaylar için Almanca kursları düzenlenmiştir. 1911 yılında askeri çevirmen yetiştirmede değişikliklere gidilmiş ve yukarıda adı geçen eğitim kurumlarının yerine Amur, Türkistan ve Kafkasya askeri bölgelerindeki karargâhlarda özel hazırlık okulları açılmıştır. Okulların programı 8 aylık kısa kuramsal eğitim ve 2 yıllık uygulamalı dil öğretimi içerecek şekilde düzenlenmiştir. Eğitime kabul edilecek olan çevirmen adaylarının sayısı bölgelere ve dillere göre belirlenmiştir. Adaylar, sözlük yardımı olmadan gazete yazısı

çevirisi ve sözlü mülakat içeren yabancı dil sınavına tabi tutulmuşlardır. Kuramsal eğitimde başarılı olan subaylar iki yıllık uygulamalı eğitim için görevlendirmeyle Çin, Japonya, Kore, Moğolistan, İran ve Türkiye'ye gönderilmiştir. Eğitimin sonunda yapılan değerlendirmeye göre gerekli şartları taşıdıkları belirlenenlere subay-çevirmen unvanı verilmiştir. Mesleki becerilerini koruyup korumadıklarını, geliştirip geliştirmediklerini belirlemek amacıyla çevirmenlere her üç yılda bir yapılan sınavlar uygulanmıştır (Vashurina& Shishkanov, 2000).

Askeri çevirmenlerin Rus ordusundaki görevlerinin önemini vurgulayan bir uygulamadan söz etmek yararlı olacaktır. 1890 yılında Rus Çarı III. Aleksandr Doğu dilleri mezunlarına akademik rozet verilmesini onaylamıştır. Sağ tarafa takılan ve altta yükselen bir güneşin bulunduğu gümüş çelenk figürlü rozete1913 yılında bir kalkan eklenmiştir. Kalkan üzerinde, Yakın Doğu dilleri uzmanları için BV (Blizhnego Vostoka), Uzak Doğu dilleri uzmanları için DV (Dal'nego Vostoka) şeklinde altın harfler yer almıştır (Vashurina& Shishkanov, 2000).

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan olaylar neticesinde ülke ekonomisinin yok edilmesinin yanı sıra Rusların eski yaşam biçimi de ortadan kalkmıştır. Sovyet döneminin başında askeri çevirmenlik enstitüsü faaliyetlerini durdurmuş, oryantalistler ve çevirmenler için oldukça iyi düzenlenmiş olan bir eğitim sistemi pratik olarak yok olmuştur. Ancak 1929 yılında oluşan şartlar nedeniyle askeri çevirmen yetiştirilmesi yeniden gündeme gelmiştir. Askeri çevirmenliğe verilen önemin bir başka göstergesi sayılabilecek gelişme yaşanmıştır. Yüzyıllardır Rus ordusunda var olan askeri çevirmenlik mesleği Sovyetler Birliği döneminde, 21.05.1929 tarihinde kabul edilen kararnameyle resmiyet kazanmıştır. Bu mesleği icra edenlere "askeri çevirmen" unvanının verilmesi ve 21 Mayıs'ın askeri çevirmenler günü olarak ilan edilmesi kararı alınmıştır (Ambokadze, 2016: 190).

İkinci Dünya Savaşı döneminde Rus askeri çeviri alanındaki faaliyetlerin Rusya tarihinde önemli bir unsur olması nedeniyle, bu konu bir sonraki başlıkta daha ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

1970-1980 yılları arasında Yabancı Diller Askeri Enstitüsü, askeri çevirmen ve dış ülkelerde bulunan askeri birliklere ve yerleşim yerlerinde yürütülen çalışmalara yönelik uzman yetiştirme, Varşova Paktı ülkelerinde ve Sovyetler Birliği ile işbirliği içerisinde bulunan ülkelerin ordu mensuplarına eğitim verme konularında öncü kurum olmuştur. Dilbilim ve uluslararası iletişim alanlarında uzman, çok iyi seviyede iki dil bilen, yabancı dildeki kaynakları özetleyebilen, Rusya'nın çıkarları doğrultusunda yurtiçinde ve yurtdışında resmi ve gayri resmi çeviriler yapabilen subaylar; ayrıca Rusya Genel Kurmay Başkanlığı bünyesinde görev yapacak, yurtdışı askeri bilgi elde etme, işleme ve analizi, askeri iletişim düzenleme gibi alanlarda iki dil bilen dilbilim uzmanı çevirmenler yetiştirilmiştir. 1998 yılından itibaren mezunlar barış misyonlarında ve çeşitli kıtalardaki

sıcak çatışma noktalarında görev yapmışlardır (Torsukov, 2010: 122-125).

Sovyetler Birliği'nin yaklaşık 70 yıllık tarihinde hiçbir askeri çatışma askeri çevirmenler olmadan gerçekleşmemiştir. Askeri çevirmenler İspanya savaşından Abhazya savaşına kadar birçok Avrupa, Asya, Güney Amerika, Afrika ülkesinde askeri faaliyetlere katılmıştır (Ambokadze, 2016: 190-191). Sovyetler Birliği'nde ülkenin dış politikası doğrultusunda doğan çeşitli dillerdeki askeri çevirmen ihtiyaçlarının, merkezi kararlarla belirlenerek karşılanmaya çalışıldığı görülmektedir.

Yirmi birinci yüzyılın başlarına özgü olan dünyadaki askeri-politik durumun ısınması, Rusya askeri çeviri sisteminin gelişimine de yansımıştır. Devletlerarası ve bloklar arası barışı koruma gibi çeşitli amaçlar için birleşik tek tip sözlüklerin oluşturulması gerekli hale gelmiştir. Bu sözlüklere örnek olarak Garbovskiy'in *Rusça-Fransızca Askeri Terimler Sözlüğü* (2008), Moskalenko'nun *NATO Barış Gücü'nün Askeri İngilizce-Rusça Sözlüğü* (2008) gösterilebilir (Zagaynov& Mohov, 2016).

3. İkinci Dünya Savaşı ve Rus Askeri Çevirmenler

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Almanya'nın 1941 yılında savaş ilan ettiği Sovyetler Birliği askeri alanda da, sosyal alanda da hazırlıksız yakalanmıştır. Askeri faaliyetlerinin başlamasıyla birlikte Almanca ve Rusça dillerinde iki yönlü çeviri yapabilecek çevirmen eksikliği çarpıcı bir şekilde hissedilmiştir (Cherednikova, 2008: 25).

İkinci Dünya Savaşı sırasında çok sayıda Rus askeri çevirmen görev yapmıştır. Savaş yıllarında çevirmenlik yapmış olanların birçoğu daha sonra yaşadıklarına dair anı kitapları ve edebi eserler, deneyimlerine dayalı olarak askeri çevirmen yetiştirilmesine yönelik öğretim kitapları yazmışlardır. Çok sayıda olan bu yayınlar incelendiğinde, savaş döneminde yaşanan deneyimsizlik, uygulamalar, askeri çevirmenlerin yürüttükleri zorlu mücadele, görevleri, yaşantıları, savaşta oynadıkları rol ve gerçekleştirdikleri faaliyetler, askeri çevirmen yetiştirmede uygulamalar ve bu alandaki eğitim kurumları hakkında bilgiler elde edilmektedir.

Savaşa katılmış askeri çevirmenlerin anılarında eksik çevirmen kadrolarını sağlamak için yetersiz derecede dil bilenlerin arasından nasıl çevirmen adayları seçildiği anlatılmıştır. İlk savaş yıllarında ele geçirilen ve düşmana ait olan askeri kimlikler, el ilanları, savaş emirleri, Alman askerlerinin ülkelerine yazdıkları mektuplar gibi belgelerin çevirisinde yaşanan zorluklardan söz edilmiştir (Cherednikova, 2008: 25).

Yalnızca okulda Almanca öğrenimi görmüş ve savaş sırasında çevirmenlik yapmak mecburiyetinde olan Sinkliner deneyimlerine dayalı olarak Almanların el yazısında karmaşık Gotik yazı tipi kullandıklarını anlatmıştır. Sinkliner anılarında, önemli bilgi kaynağı olarak görülen asker mektuplarında kullanılan Gotik yazı

tipini öğrenmek gerektiğini düşünerek bunları çözmek için uğraş verdiğini, ayrıca Almanların hem yazılı belgelerde hem de konuşma dilinde kullandıkları askeri terimlerin kısaltmalarını da öğrenmek zorunda kaldığını anlatmıştır (Sinkliner, 1989: 11).

İkinci Dünya Savaşı'na ilişkin kaynaklara göre birliklerde bulunan askeri çevirmenlerin görevleri şöyle sıralanabilir: Esirlerin, firarilerin ve birliğin bulunduğu yerde tutuklanan tüm şüpheli kişilerin sorgulanmasında, ayrıca yerel halk ile görüşmelerde yer alma; sorgulama tutanaklarını yazma; çatışma alanında düşmandan ele geçirilen askeri emirler, yönergeler, şemalar, haritalar, mektuplar, gazeteler, ölen askerlerin evrakları vb. gibi tüm belgelerin dökümünü yapma, bunları inceledikten sonra gerekli bilgi notlarını ivedilikle karargâha iletme; birliğin istihbarat sorumlusuna düşman hakkında elde edilen yeni bilgileri iletme; sorgusu yapılanları, belgeleriyle birlikte tümen istihbarat şefine götürme; komutanın verdiği tüm görevleri yerine getirme, temel görevleri dışında alay istihbarat komutanına yardım etme; düşman hakkında istihbarat toplama ve çözümleme (Morkovkin& Gol'tsova, 2012; Lobanova, 2009: 51-52).

Kendisi de askeri çevirmenlik yapmış olan Karpov (2000), savaş sırasında sadece düşmanın dilini değil, savaş makinelerini de bilen, ele geçirilen belgeleri çözebilen, yapılan radyo yayınlarından gerekli bilgileri yakalayabilen çevirmenler olmadan askeri bir operasyon yürütmenin olanaksız olduğunu ifade etmiştir. Yazar, istihbaratçılar için bir "dil", başka bir ifadeyle kendisinden yararlı bilgiler edinilebilecek düşman askeri personeli yakalamaya gitmenin tehlikeli olmasına rağmen deneyimli çevirmen aracılığıyla bu faaliyetleri gerçekleştirdiklerinde son derece yararlı ve komutanlığa doğru kararlar vermede rehberlik edecek olan bilgileri elde ettiklerini belirtmiş ve çevirmenlerin savaşta oynadıkları önemli rolün altını çizmiştir.

Savaşın başında cephedeki askeri birliklerde profesyonel askeri çevirmenlerin ve dil bilen elemanların bulunmaması ve bunlara büyük bir ihtiyaç duyulması nedeniyle az seviyede bile olsa yabancı dil bilenler ve çeviri alanında hiç bir hazırlığı olmayan gençler çeviri yapmak zorunda kalmışlardır. Savaş döneminde askeri çevirmenlik yapanların eğitim düzeyi, düşmanın dilini ve çeviri tekniklerini bilme seviyesi ve askeri faaliyet becerileri çok farklı olmuştur. Bu nedenle söz konusu dönemde bütün çabalar askeri çevirmen kadrolarının yetiştirilmesine odaklanmıştır. Buna yönelik eğitim kurumları kurulmuş, bazı yükseköğretim kurumları bünyesinde askeri çevirmen yetiştirme kursları açılmıştır. Örneğin, Cherednikova'nın (2008: 25) belirttiği gibi savaştan kısa bir süre önce Moskova Devlet Yabancı Diller Pedagoji Enstitüsü bünyesinde 1.02.1940 tarihinde Nikolay Biyazi'nin yönetiminde Avrupa dillerinin öğretimine yönelik askeri fakülte kurulmuştur. Aynı yıl Temmuz ayında Moskova Doğu Bilimleri Enstitüsü bünyesinde de bir askeri fakülte kurulmuştur. 1941 yılının başında bu fakültelerin

adları değiştirilmiş, sırasıyla Batı ve Doğu dilleri fakülteleri olarak anılmaya başlanmışlardır.

Cephede çevirmen eksikliğini gidermek amacıyla söz konusu fakültelerin kurs sistemine geçmesine karar verilmiştir. Bu kurslarda binlerce kişiyi kapsayan kitlesel eğitim verilmiştir. Almanca ve Hitler'in koalisyon yaptığı ülkelerin dillerinin öğretimi yapılarak çevirmen kadroları oluşturulmuştur. 1941 yılının güzünde savaş cephesinin Moskova'ya yaklaşmasıyla birlikte fakülteler cephe arkasına tahliye edilmiştir. Batı dilleri fakültesi Volga üzerindeki Stavropol'a, Doğu dilleri fakültesi Fergan'a taşınmıştır. 12 Nisan 1942 tarihinde fakülteler tek bir yönetim altında birleştirilmiş ve yeni kurum Kızıl Ordu Yabancı Diller Askeri Enstitüsü olarak adlandırılmıştır (Cherednikova, 2008: 25–26). Yabancı Diller Askeri Enstitüsü savaş sırasında askeri çevirmen yetiştirmeye yönelik kesintisiz bir eğitim yapmış ve yeni mezunlarını genelkurmay talepleri doğrultusunda cepheye göndermeye devam etmiştir (Torsukov, 2010: 119).

İkinci Dünya Savaşı ilerledikçe Rus askeri çevirmenlerin faaliyetlerinin doğası ve kalitesi değişmiştir. Morkovkin ve Gol'tsova'nın (2012) aktardıklarına göre çevirmenler savaş silahlarının gelişimine bağlı olarak Almanca bilgisini geliştirmiş, saatlerce sözlükler, başvuru kaynakları ve bilgilendirme bültenleri incelemişlerdir. Çeviri hizmetlerinde yavaş yavaş büyük değişim yaşanmış, yeni teknikler ortaya çıkmış, deneyim, pratik ve istihbarat gereksinimlerine dayalı, daha iyi bir organizasyon oluşturulmuştur. Savaşın ilk döneminde çevirmenler sadece kendi birliğine bağlı çalışırken, giderek ordu ve cepheler arası boyutlarda tek ve koordineli bir sistem kurulmuştur. 1943 yılında cephe ve ordularda tüm çeviri işlerini koordine eden birimler oluşturulmuştur. Çevirmenlerin mesleki uzmanlığı artmış, meslek içerisinde alt uzmanlık alanları oluşmuştur. Savaşın son döneminde cihazları otomobillerle taşınan güçlü radyo dinleme gerçekleştiren merkezi birlikler oluşturulmuştur. Birçok alanda başarılı bir şekilde görev yapmış olan bu birliklerde özel olarak yetiştirilmiş, dinleme, çözümleme ve kısa dalga uzmanları yer almıştır.

Savaş döneminde askeri çevirmen yetiştiren kurumlarda yöneticilik yapmış, askeri çeviri kuramının temellerinin geliştirilmesine katkı sağlamış olan Biyazi anılarında, askeri çevirmen yetiştirmede dilbilgisi öğretimini, sözcük birikimini, kalıplaşmış sözcük öbekleri ve askeri jargon bilgisini gerekli kıldıklarını, öğrenilen dilin tarihi ve dil öğretim yöntemleri hakkında derslerin verildiğini aktarmıştır. Biyazi, eğitim sürecinde üst sınıflardaki öğrencilerin alt sınıflarda, kısa süreli kurslarda ve enstitünün diğer fakültelerinde ders verdiklerini; öğretim materyallerinin temininde her zaman büyük sorunlar yaşadıklarını, elle yazılı materyallerden daktilo ile yazılanlara daha sonra matbaa basımı olanlara geçildiğini belirtmiştir. Dönemin yabancı dil ders kitaplarının genel özellikler taşımaları ve askeri çevirmen yetiştirmek için uygun olmamaları nedeniyle eğitim kurumları kendi ders kitaplarını, askeri Rusça-

yabancı dil sözlükleri, askeri jargon sözlükleri ve konuşma kılavuzları hazırlamaya ve yayınlamaya başlamışlardır (Lobanova, 2009: 51-52; Zagaynov& Mohov, 2016). Örnek olarak, Biyazi'nin yaptığı çalışmalardan Sırpça-Rusça Askeri Sözlük (1946), İtalyanca-Rusça Askeri Sözlük (1940), Fransızca Askeri Jargon Sözlüğü (1942) gösterilebilir.

Savaş sona erdikten sonra Rus askeri çevirmenler 1945–1946 yıllarında Alman savaş suçlularının yargılandığı Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza mahkemesinde, 1946–1948 yılları arasında Japon savaş suçlularının yargılandığı uluslararası mahkemelerde eşzamanlı çeviri dâhil önemli görevler üstlenmişlerdir (Stupnikova, 2003).

4. Askeri Alan Çevirisine İlişkin Kuramsal Çalışmalar

Rusya'da askeri çeviri kuramlarına ilişkin ilk görüşler İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu alanda çalışmış olan çevirmenlerin yaptıkları bilimsel çalışmalarda açıklanmaya başlamıştır. 20. yüzyılın ikinci yarısında ülkede askeri çeviri alanı büyük ölçüde gelişmiştir. Bu alandaki çalışmalarıyla adlarını duyuran kuramcı ve uygulamacılar arasında Strelkovskiy, Nelyubin, Gak, Min'yar-Beloruchev, Shiryayev, Komisarov, Shveytser gösterilebilir. Bu kişiler genel çeviri kuramlarına, sözlü ve yazılı çeviri kuramları ve uygulamalarına ilişkin çok sayıda ders kitabı, iki dilli askeri terminoloji sözlükleri yayınlamış, askeri çevirmen yetiştirmenin bilimsel temellerini oluşturmuş, akademik çalışmalar yapmış ve Rusya'da çeviribilimin gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır (Zagaynov& Mohov, 2016).

Askeri çeviri kuramlarına ilişkin ilk görüşleri geliştirenlerden biri Rus çeviribilimci Strelkovskiy olmuştur. 1979 yılında yayınlanan "Askeri çeviri kuramı ve uygulamaları" başlıklı eserinde yazar, askeri çeviri kuramlarının temel kavramlarını ve ilkelerini, askeri çevirmenin pratik faaliyetlerini, askeri metin türlerini, terim ve askeri terminoloji sorunlarını, askeri kısaltmaların çözümlemesini ve çevirisini, çevirmenin sözlük ve başvuru kaynaklarıyla çalışmasını, çeviri sürecinde eşdeğer karşılıkları bulma yollarını ele almış ve çevirinin işlevsel- uygulamalı konseptini dile getirmiştir (Strelkovskiy, 1979).

Askeri çevirinin bilimsel temellerini geliştiren çeviribilimci Min'yar-Beloruchev, "bilgilendirici çeviri kuramını" önermiştir. Kurama göre çeviride çıkış metni dönüşüm nesnesi olarak değil de çeşitli türden bilgi taşıyıcı bir unsur olarak ele alınır, dolayısıyla çeviri süreci dillerarası dönüşüm olarak değil bilgi arayışı ve aktarımı olarak ifade edilir. Min'yar-Beloruchev, kuramın temel ilkelerinin askeri çevirmenin faaliyetlerinde de uygulanabileceğini savunmuştur (Min'yar-Beloruchev, 1984).

Çeviride terminolojinin önemine ilişkin görüşler de bildirilmiştir. Askeri dildeki terminolojinin diğer askeri sözcük türlerinden ayırt

edilmesi, sistematik yaklaşım arayışı ve söz konusu yaklaşım açısından askeri terminolojinin işlevsel ve niteliksel özelliklerini, bütünlüğünü, yapısı ve bileşimini açıklama gibi askeri çevirinin yeni ortaya çıkan sorunlarına yönelik dilbilimsel yöntem olarak "derlem yaklaşımı" uygulanmakta ve umut verici makine çevirisi teknolojileri geliştirilmektedir (Garbovskiy& Mishkurov, 2010).

Askeri alan çevirisinde metinlerin yapısını, bölümlerinin sırasını gözeterek içeriğin tam olarak aktarılması, askeri alan için büyük önem arz eder. Çevirinin doğruluğu ve netliği askeri operasyonların yürütülmesi, kararların alınması vb. gibi durumlarda hayati önem taşır. Nelyubin ve diğ. (1981: 12-13), kaynak metnin çeviri dilinin özellikleri, konu hakkında çeviri dilinde var olan normlar ve askeri anlatım biçemi dikkate alınarak aktarılması gerektiğini savunur.

Askeri metinlerde çeviri konusu olan dillere göre farklılık gösteren ve bunların çevirisine ilişkin yöntemlerin geliştirilmesi gereken öğeler bulunmaktadır. Bu öğeler şöyle sıralanabilir: özel askeri, askeri-teknik ve bilimsel-teknik terimler; çeşitli silah ve savaş teknolojileri adlarında kullanılan çok unsurlu terimler ve endeksler; yer ve insan adları; askeri jargon, askeri personelin konuşma dilinde kullandığı sözcükler ve sözcük öbekleri, askeri aforizmalar, deyimler, atasözleri, kodlanmış ve kalıplaşmış sözcük öbekleri, emirler; resimler, tablolar, şemalar, diyagramlar gibi açıklayıcı unsurlar; paragraf ve alt paragraf numaraları ve isimleri, çeşitli harfler ve rakamlar, sayıların yazılışı, tarih ve saatler, koordinatlar, ölçü birimleri, çeşitli kısaltmalar; askeri metinlere özgü dilbilgisi ve biçimbilim özellikleri.

Askeri metinlerin doğru çevirisi büyük ölçüde terimlerin doğru çevirisine bağlıdır. Yoğun anlam ifade eden, çevirisi zorluk teşkil eden askeri ve teknik terimler askeri söz dağarcığının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Kullandıkları alana özgü kavramları, nesneleri ve olguları ifade etmek için kullanılan terimler son derece öz, kısa ve net bir şekilde bilginin aktarılmasına yarayan ve metinlerin öznel yorumlanmasını engelleyen unsurlardır. Nelyubin ve diğ. (1981: 14–15), askeri birliklerin düzenlemesine, yeni nesil silahların ve savaş teknolojilerin geliştirilmesine ve yeni savaş stratejilerine bağlı olarak sürekli yeni terimlerin ortaya çıkması nedeniyle askeri çevirmenin yabancı dil askeri terminolojisini ve çeviri dilinde eşdeğeri olan askeri terimleri ve bunların çeviri yöntemlerini bilmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Askeri-insani misyonlarda, müttefiklerle yapılan müzakerelerde ve her türlü askeri-diplomatik alanda önemli görevler yürüten askeri çevirmenlerin başarılı bir şekilde çeviri yapabilmeleri için sahip olması gereken beceriler vardır. Nelyubin ve arkadaşlarına göre (1981: 11–29) askeri çevirmenler, iki yönlü yazılı ve sözlü çeviri yapabilmeli; askeri çevirinin temel kuram ve uygulamaları, her iki dilin askeri terminoloji sistemleri, yabancı askeri doktrin kavramı dahil askeri alanın tüm ulusal özellikleri, kullanılan silahlar, teknoloji, taktiksel-teknik olanaklar, ilgili silahlı kuvvetlerin

ideoloji, eğitim ve propaganda çalışmaları, tüzükler, askeri etiket, kurmayların çalışma şekilleri, yabancı askeri personelin ve söz konusu bölge halkının gelenekleri ve alışkanlıkları, kullanılan jargon ve günlük konuşma dili, askeri metin türlerinin özellikleri hakkında bilgi sahibi olmalıdırlar. Ayrıca, askeri çevirmenler, savaş faaliyetlerinin ve askeri yaşamın hemen hemen tüm alanlarına doğrudan katılımları nedeniyle, sıcak temas koşullarında başarılı bir çalışma için yeterli psikolojik hazırlığa, beden eğitimine, kelimenin en geniş anlamında yüksek mesleki eğitime, özellikle zor iletişim koşullarındaki teknik iletişim sağlamada pratik becerilere sahip olmalıdır.

Askeri çevirmenlerin mesleki yetkinliği, psikolojik ve fiziksel dayanıklılığı dışında sahip olmaları gereken, hizmet ettikleri ülke açısından belki de en önemli özellikleri Nelyubin ve diğ. (1981: 11) şöyle belirtmişlerdir: yüksek etik ve politik bilinç, dayanıklılık, halkının vatani ve uluslararası görevlerini derinlemesine anlama, düşmana ve ideolojisine karşı uyanıklık ve uzlaşmazlık, vatanına ve hükümetine özverili bağlılık.

Sonuç

Bu çalışmada, toplumun gelişimi, ülkenin siyasi ve ekonomik ilişkileri ile bağlantılı olarak Rusya'da askeri çeviri etkinliğinin tarihi kısa bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Rusya'da askeri çevirinin çeşitli yönlerine, askeri çevirmen mesleğinin Rusya tarihinin çeşitli dönemlerinde oynadığı role, mesleğin tarih içerisinde gelişimine, mesleki gereksinimler ve yeterliklere, bu alanda eğitim veren kurumlara değinilmiştir.

İncelenen kaynaklardan askeri çevirinin ve askeri çevirmenlerin Rusya tarihinde her zaman, özellikle de İkinci Dünya Savaşı sırasında önemli bir unsur olduğu görülmüştür. Savaş süresince şartlara, ordunun askeri çevirmen ihtiyaçlarına göre ve ülkenin silahlı kuvvetlerini yapılandırmaya yönelik planlar doğrultusunda kadrolarda sürekli olarak değişiklikler yapılmıştır. Kurumların, kursların ve bölümlerin adları, öğrenci sayısı, öğretim elemanları ve uzman kadrosu sık sık değişmiştir.

Rus çeviribilimcilerin askeri çeviri alanındaki kuramsal çalışmaların, askeri terminoloji, askeri iletişimin işlevsel yönü, askeri metin türleri, askeri metinlere özgü unsurların çeviri yöntemleri, çevirmen yeterlikleri, çevirmen yetiştirmede yaklaşım ve yöntemler üzerine yapıldığı görülmüştür.

Askeri çevirmen yetiştirmede tarihi önem taşıyan kurum, Yabancı Diller Askeri Enstitüsü olmuştur. Günümüzde Enstitüsü'nün internet sayfalarında yer alan kurumun tarihi, gelişimi, savaş döneminde askeri çevirmen yetiştirime uygulamaları, eğitim kurslarını açan ve enstitüyü kuranların faaliyetleri hakkındaki bilgiler ve kitaplar Rusya'nın askeri çeviri tarihine ışık tutmaktadır.

Kaynakça

Ambokadze, A. V. (2016). "Nashim oruzhiyem bıylo slovo". *I pomnit mir spasyonnıy*. Sbornik materialov Gorodskoy mezhdistsiplinarnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii "Prazdnik velichiya Rossii". Moskva, 190–219.

Cherednikova, A. Y. (2008). "Bez tolmachey ne obhoditsya ni odna voyna". *Voenno-istoricheskiy zhurnal*, 5 (577), 25–28.

Garbovskiy, N. K., Mishkurov, E. N. (2010). "Voyennıy perevod v sovremennom mire (teoretiko-metodologicheskiye, lingvisticheskiye, voyennoistoricheskiye i sotsial'no-politicheskiye aspektıy)". *Vestnik Moskovskogo universiteta*. Ser. 22 Teoriya perevoda, 2, 16–41.

Karpov, V. V. (2000). *Sud'ba razvedchika*. Moskva: Veche. https://www.e-reading.club/book.php?book=25759 Erişim Tarihi 02.01.2019.

Lobanova, N.G. (2009). *Stavropol': front i sud'bıy. Sbornik ocherkov*. Tol'yatti. https://www.rulit.me/author/lobanova-n-g/stavropol-front-i-sudby-sbornik-ocherkov-download-free-259878.html Erişim Tarihi 15.12.2018.

Min'yar-Beloruchev, R. K. (1984). *Uchebnik voennogo perevoda. Frantsuzskiy yazıyk. Obshchiy kurs*. Moskva: Voenizdat.

Morkovkin, V. A., Gol'tsova, T.A. (2012)."Rol' perevodchika v boyevykh deystviyakh". *IV Mezhdunarodnaya studencheskaya elektronnaya nauchnaya konferentsiya*. Studencheskiy Nauchnyy Forum. https://scienceforum.ru/2012/article/2012000891 Erişim Tarihi 17.12.2018.

Nelyubin, L.L. (2009).*Tolkovıy perevodcheskiy slovar'*. Moskva: Flinta.

Nelyubin, L. L., Dormidontov, A. A., Vasil'chenko A. A. (1981). *Uchebnik voyennogo perevoda. Angliyskiy yazıyk*. Moskva: Voyenizdat.

Nelyubin, L. L., Huhuni. G. T. (2003). *Istoriya i teoriya perevoda v Rossii*. Moskva: MGOU.

Sinkliner, A. A. (1989). *Zapiski voyennogo perevodchika*. Stavropol'.

Shevchenko, M. A., Mitchell, S. D. (2013). Obucheniye voyennıh perevodchikov v grazhdanskom vuze (opıyt Natsional'nogo issledovatel'skogo Tomskogo gosudarstvennogo universiteta). *Yazıyk i kul'tura*, 1, 125–126.

Strelkovskiy, G. M. (1979). *Teoriya i praktika voyennogo perevoda (Nemetskiy yazyk)*. Moskva: Voyennizdat.

Stupnikova, T. S. (2003). *Nichego krome pravdıy. Nyurnbergskiy protsess. Vospominaniya perevodchika*. Moskva: Vozvrashcheniye.

Torsukov, Y.G. (2010), "Al'ma-Mater voyennyh perevodchikov". *Vestnik Moskovskogo universiteta.* Ser. 22. Teoriya perevoda, 2, 112-126.

Trifonov, S. (1970). "Povıyshat' kul'turu voyennogo yazıyka". *Voyennıy vestnik*, 9.

Vashurina, Z. S., Shishkanov, A. I. (2000). "Rodoslovnaya voyennıyh perevodchikov". *Nezavisimoye Obozreniye.* 19.05.2000 http://nvo.ng.ru/notes/2000-05-19/8_interpreters.html Erişim Tarihi 18.10.2018.

Zagaynov, S.S., Mohov, N.A. (2016). Istoriya otechestvennogo voyennogo perevoda. *Sovremennaya pedagogika*, 6. http://pedagogika.snauka.ru/2016/06/5793 Erişim Tarihi 07.02.2019.